

ДОСЛІДНИК ОДНОГО З НАЙТРАГІЧНІШИХ ПЕРІОДІВ ІСТОРІЇ ПРИКАРПАТТЯ

Володимир Грабовецький присвятив своє життя вивченню історії України, зокрема, опришківського руху, запорозького козацтва, феодальних відносин XV–XVIII ст. Значний вклад він вніс у дослідження історії Прикарпаття, яке до нього висвітлювалося фрагментарно й тенденційно з позицій комуністичної ідеології. “Нариси історії Прикарпаття” В.Грабовецького стали першим узагальнюючим дослідженням з історії краю. Серед інших проблем у “Нарисах” та історіях окремих населених пунктів висвітлює маловивчену тему про татарські напади на Прикарпаття протягом XV – початку XVIII ст. і про трагічні їхні наслідки для населення краю.

Ключові слова: *татари, Прикарпаття, знищення сіл, В.Грабовецький, Роксолана, Д.Вишневецький.*

Володимир Грабовецький присвятив своє життя вивченню історії України, зокрема, опришківському руху, козацтву, феодальним відносинам XV–XVIII ст. Значний вклад він вніс у дослідження історії Прикарпаття. До нього історія нашої області висвітлювалася фрагментарно, часто без зв'язку з подіями загальноукраїнської історії. Якщо не враховувати “Історію міст і сіл УРСР. Івано-Франківська область”¹ і “Назустріч мрії”², матеріали яких подавалися вибірково й тенденційно, через призму марксистсько-ленінської ідеології, а основна увага акцентувалася на класову боротьбу, вихваляння успіхів у будівництві соціалізму й комунізму під керівництвом партії комуністів і значимості інтернаціоналізму (читай русифікації). Вихід у світ “Нарисів історії Прикарпаття” В.Грабовецького в п'яти томах став першим узагальнюючим дослідженням з історії краю. Їх почали публікувати із січня 1990 р. на сторінках “Прикарпатської правди” під рубрикою “Гомін віків”. Сам автор із цього приводу зазначив: “Такого роду книга була нами задумана ще у 60-х роках, але різні обставини, і в першу чергу негативне ставлення наших тодішніх чиновників до історії минувшини, не давали можливості здійснення наших задумів”³.

Так була вирішена проблема написання фундаментальної історії Прикарпаття, де було розкрито замовчувані події, ті, що нині називають “білими плямами”, і зроблено їхній об'єктивний аналіз. Таким чином, В.Грабовецький, опираючись на літописні дані, архівні матеріали, історичну літературу, зумів представити п'ятитомну історію Прикарпаття від найдавніших часів до XIX ст. Тепер його наступникам залишилося завершити її написання до сьогоденного дня. Причому події, що відбувалися в нашому краї, пов'язані із загальноукраїнськими та сусідніми державами. І не біда, що вийшли ці томи репринтним виданням, невеликим тиражем у 500 примірників. Вихід їх засвідчив про початок нового підходу до вивчення історії краю, якісного, об'єктивного та більш детального.

Заслугою Володимира Грабовецького є і вихід у світ ряду монографій з історії міст і сіл Івано-Франківщини. Сам автор зазначає, що проблемам історії окремих населених пунктів велику увагу надавали Михайло Грушевський та Іван Крип'якевич. Такі історичні дослідження є тими цеглинами, з яких вибудовується історія України. Тут учений удаło пов'язує історію кожного написаного ним населеного пункту із загальноукраїнськими подіями.

У своїх наукових працях він не міг оминати трагічні події другої половини XV – початку XVIII ст. у нашому краї, а саме – татарсько-турецькі напади на Україну й, зокрема, на Прикарпаття. Фактично це була війна українців проти безжальних ординців за виживання. Інформацію про татарські лихоліття Галицької землі він вмістив у другому й третьому томах “Нарисів”. У них наводяться найтрагічніші події про татарські напади, що розпочалися з другої половини XV ст. Чимало їх відбулося в 1496, 1520, 1589, 1594 рр., коли повністю зруйнували багато міст і сіл на Прикарпатті. На початку XVI ст. було спалено й знищено 330 міст і сіл. Тринадцять міст татари спустошували по декілька разів: Снятин – десять, Коломию – вісім, Тисменицю – шість і т. д. Використовуючи територіальні незгоди Польщі й Молдавії, ординці через васальну залежність останньої без жодного опору вдиралися через Молдавію на При-

карпаття і своїми розпорошеними загонами проходили через його територію, знищуючи й забираючи в полон усіх на своєму шляху. Король і гетьмани Речі Посполитої, які не мали своєї постійної регулярної армії, могли лише своїми спеціальними універсалами повідомляти населення про загрозу “татарської небезпеки”. У таких випадках магнати й шляхта закривалися у своїх фортецях і замках, а селяни та міщани, які не були мобілізовані на оборону цих опорних пунктів, залишалися напризволяще й у першу чергу ставали жертвами ворожої навали. Як тільки ординці наближалися до кордонів етнічних польських земель, король оголошував посполите рушення проти агресорів і, таким чином, татар не впускали на цю територію. Натомість на українських етнічних землях руйнування були страшними.

Наприклад, галицька шляхта, зібравшись у 1615 р. на сеймик у Галичі, визнавала, що недавно “подільське воєводство і наша Галицька земля знищені татарами: одні через вогонь позбулись своєї маєтності, других самих з жінками, дітьми забрали в поганську неволю, воюючи вогнем і мечем, наш край перетворили в попіл і пустку, в’язнів до 100 тисяч, а звідси незліченну худобу забрали”. Унаслідок наступного татарського нападу в 1616 р., Покуття знову було знищене⁴.

Один із сучасників писав: “Страшно було дивитися, як горіли галицькі села від лютої і жорстокої татарщини, здавалося, що небо запалене вогнем, стовпи диму піднімалися над погорілими селами й містами, несамовитий крик і зойк поневолених глушив твоє вухо, а дорогами і стежками проходила безконечна товпа татар, які гнали великі стада худоби, а за ними підганяли ординці переляканих полонених. Господи, за що ти так покарав ту підгірську землю, коли її люд став нещасним від татар”⁵.

Так факт за фактом, дату за датою вчений розкриває страшні наслідки татарських нападів на Прикарпатську землю. Він зауважив, що ординці, у порівнянні з іншими українськими територіями, найчастіше нападали на Прикарпаття. Особливо великого спустошення зазнав наш край у XVII ст. під час турецько-польських війн у 1620 р. (битва під Цецорою), у 1621 р. (Хотинська битва), у 60–70-х рр. XVII ст. 26 травня 1671 р. на нараді шляхти в Галичі прямо говорилося, “що безперервно землю (Галицьку) нищить ворог і щоденно піддані наші стають біднішими”⁶. Особливо активно діяли татарські чамбули на Прикарпатті в 1676–1677 рр. У вересні 1676 р. турецька армія разом з татарськими ордами переправилися через Дністер і напали на наш край. Попереду турків завжди йшли татари, які все нищили та палили. У результаті цієї навали була спалена Тисмениця й села навколо Станіславова. В одному з тогочасних донесень писалося, що “татари і турки вогнем і мечем староства Галицьке і Стрийське, аж по Самбірщину, знищили”. Ворогом було здобуто й знищено Краснопіль (нині – Солотвино), Коломию, Скит Манявський та ін. Варшавський сейм у 1677 р. змушений був звільнити цю територію від податків, мотивуючи це тим, що землі Галицька й Жидачівська повністю зруйновані⁷.

Брали участь у татарсько-турецьких походах також молдавани. Вони разом із татарами або окремими загонами допомагали руйнувати наш край. Так, у 1657 р. на шляху, яким проходив семигородський князь Ракочі на Польщу, було Прикарпаття. Ці війська так само нищили міста й села краю. Літописець Величко зазначав, що Ракочій на своєму шляху “від Покуття і ріки Сяну плондрував і палив міста і села, шляхту і людей, гвалтуючи, нещадно убивав”. Тому галицький сеймик у травні 1661 р. повідомляв, що ці території (Прикарпаття) так спустошені, що подекуди знесений і сам ґрунт і “тільки на цьому місці попіл залишився, який кропивою заріс”⁸.

Значне місце в “Нарисах” відведено Роксолані. На початку розповіді про неї вчений зазначив: “Виносячи на суд читача своє дослідження, яке має понад 40-річну історію, хочу сказати, що опирався, у першу чергу, на першоджерела. Ними стали цінні повідомлення сучасників, венеціанських дипломатів, які тоді були послами в Стамбулі – столиці Турецької імперії. Це – Пієстро Бригадіно (1526), Доменіко Тревізано (1554), Бернардо Навіджено (1553), італійські історики першої половини XVI ст. П.Ж.Джовіо, німецький дипломат у Стамбулі І.Бусбак, німецький хроніст XVI ст. Лоніцерій”. Важливі дані про Роксолану наводить інший сучасник – Михайло Литвин, литовський дипломат у Криму, у першій половині XVI ст. у своїх нотатках, які були видані в 1615 р. у м. Базень під назвою “Про нрави татар, литавців і москвитян”. Саме він, як і тодішній польський поет-історик Самуїл Твардовський, уперше

вказав на українське походження Роксолани з родини рогатинського священника. У цілому до теми про Роксолану використано понад п'ятнадцять першоджерел сучасників⁹. Таким чином, В.Грабовецькому переконливо вдалося довести про її українське походження на противагу припущенням російських і французьких істориків, що вона було чи то росіяною, чи то французенкою. Те, що Роксолана була україною, визнають і турецькі дослідники. Можна вважати, що проблема її походження вирішена й немало зусиль до цього доклав В.Грабовецький разом із попередніми українськими вченими, видатним тюркологом і сходознавцем А.Ю.Кримським та львівським істориком Я.П.Кісем.

“Якщо в Туреччині її називали Хуррем Гасекі (Весела Султанша), то в Європі – Роксоланою. Так у період середньовіччя називали мешканців українських земель”, – зазначив учений¹⁰.

Розповідь про Роксолану в “Нарисах” складається із шести підрозділів, а саме: “Роксолана в історії і легендах”, “Невільничими шляхами”, “Прикарпатська бранка”, “Хто вона і як її звати?”, “Нев'януча красуня”, “Двірцеві інтриги і таємниці”, “Зв'язки з Україною”. Уже з їхніх назв можна судити про цю видатну жінку, яка відіграла немалу роль не лише в історії України, але й загальноєвропейській. Про це свідчить виявлене в різних архівах її листування з європейськими коронованими особами та документи, що підтверджують про зустріч із багатьма дипломатами різних країн. Підсумовуючи її роль у тогочасних міжнародних відносинах, автор зазначив: “Українська бранка, діставшись до гарему “значного достойника”, через силу волі й характеру легко змогла не тільки прихилити до себе душу свого пана – чоловіка, а й взяти над ним гору. Могла вона здобути, таким чином, великий політичний вплив”¹¹. Отже, завдяки роману А.Загребельного “Роксолана” і документальному дослідженню В.Грабовецького про Роксолану в “Нарисах історії Прикарпаття”, удалося відновити зацікавлення цією видатною жінкою не лише на Івано-Франківщині, а й в Україні загалом. Свідченням цього є поява в останнє двадцятиріччя великої кількості популярної та наукової літератури про Роксолану.

Учений зробив вагомий внесок у дослідження ролі українського князя Дмитра Івановича Вишневецького, активного борця проти турецько-татарських походів на нашу землю в першій половині XVI ст. Ще до 40-х років XX ст. вітчизняна та польська історіографія діяльність Дмитра Вишневецького оцінювала позитивно в історії України як засновника Запорізької Січі, активного борця проти турецько-татарських нападів на українські землі. Пізніше радянський історик В.О.Голобуцький, виходячи з класових марксистсько-ленінських позицій, заперечував будь-яку роль української шляхти у формуванні та становленні українського козацтва. Тим самим він відкинув участь Д.Вишневецького в організації Січі й ототожнення його з героєм народної думи – Байдою. Будучи черкаським і канівським старостою, він об'єднав розпорошені козацькі загони в одному місці за дніпровськими порогами в Січ. З ними штурмував турецькі укріплення та захищав українські землі від татарських нападів, чим викликав гнів у султана Сулеймана III Пишного. Десь у другій половині XVI ст. під час походу в Молдавію він був спійманий і жорстоко страчений турками, його й Пясецького було скинуто з башти на гаки, вмуровані в стіну біля морської затоки. Пясецький помер відразу, а Вишневецький, зачепившись ребром за гак, жив ще три дні, поки турки не вбили його з луків через те, що він лаяв їхню мусульманську віру¹². Народ оспівав цю постать у відомій думі про Байду.

Не обминув В.Грабовецький тему про напади татар на Прикарпаття у своїх монографіях про населені пункти. Більшість їх розташовані в передгірській і рівнинній частинах області. Саме ці території найчастіше піддавалися турецько-татарським нападам. Розпочав він з історії свого рідного села Печеніжина. Не обминула лиха доля це селище в XV–XVI ст. Лише протягом цього часу на Коломийщину й Печеніжин татарські загони вчинили понад 20 нападів. Страшним пљондруванням були піддані ординцями Печеніжин і його околиці. Зокрема, В.Грабовецький писав, що красзнавець Й.Шнайдер у праці “Народ”, третій том якої був опублікований у Львові 1906 р., описуючи про культуру й побут населення Печеніжина на основі розповідей старожилів, а їм розповідали їхні прадіди, зазначив, що ординці захопили містечко й навколишні села, довго тут господарювали, знищивши перед тим місцевий монастир, порубали ченців, а населення полонили¹³. Далі Й.Шнайдер писав, що про неодноразові відвідини цього села чужинцями свідчить назва лісу “Татарські звори” біля Слободи Рунгурської, де перехову-

валися татари перед тим, як нападати на навколишні села. Серед народних переказів є й згадки про “гостювання” тут турків¹⁴. Не обминув тему про татарсько-турецьке лихоліття XV–XVII ст. в історіях про такі міста й села, як Івано-Франківськ¹⁵, Коломия¹⁶, Галич¹⁷, Уторопи¹⁸, Іванівці¹⁹ та ін.

Таким чином, Володимир Грабовецький вніс вагомий вклад у дослідження історії Прикарпаття на базі величезного джерельного матеріалу в п’ятитомному виданні “Нарисів історії Прикарпаття”. До цього радянська історіографія зробила дві спроби написання такої історії, але розглядала цю проблему тенденційно, фальсифікуючи або замовчуючи багато історичних подій. У “Нарисах” і багатьох історіях населених пунктів учений чи не вперше за останні 50 років підняв проблему татарських і турецьких нападів на Прикарпаття та їхні трагічні наслідки.

На основі аналізу широкого кола історичних джерел XVI ст. В.Грабовецький “вносить на суд читача своє дослідження” про дружину Сулеймана II Роксолану, уродженку Рогатина, і її роль в історії Туреччини, України та Польщі. Також він допомагає суттєво розширити знання читача про Дмитра Вишневецького як засновника Запорізької Січі та його боротьбу проти агресії в Україні Кримського ханства й Османської імперії.

1. Історія міст і сіл УРСР. Івано-Франківська область. – К., 1971. – 626 с.
2. Назустріч мрії. – Ужгород, 1978. – 221 с.
3. Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття з найдавніших часів до кінця XV ст. / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 1992. – Т. 1. – 189 с.
4. Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. XVI – перша половина XVII ст. / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 1993. – Т. 2. – 210 с.
5. Там само.
6. Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 1993. – Т. 3. – С. 60.
7. Там само.
8. Там само.
9. Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. XV – перша половина XVI ст. ... – С. 121–122.
10. Там само. – С. 31.
11. Там само. – С. 143.
12. Там само. – С. 143–144.
13. Грабовецький В. Історія Печеніжина / В. Грабовецький. – Коломия : Світ, 1993. – С. 44.
14. Там само. – С. 44–45.
15. Грабовецький В. Історія Івано-Франківська (Станіславова) з найдавніших часів до початку XX ст. / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1999. – Ч. I. – С. 303.
16. Грабовецький В. Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку XX ст. / В. Грабовецький. – Коломия : Вік, 1996. – Ч. I. – 172 с.
17. Грабовецький В. Нарис історії Галича. З найдавніших часів до початку XX ст. / В. Грабовецький. – Галич, 1997. – 240 с.
18. Грабовецький В. Уторопи. Сторінки історії. До 630-річчя першої письмової згадки / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 1997. – 223 с.
19. Грабовецький В. Іванівці. Літопис села над Прутом. До 485-річчя заснування / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. – 253 с.

Владимир Грабовецкий посвятил свою жизнь изучению истории Украины, в частности изучению опришківського движения, запорожского казачества, феодальных отношений XV–XVIII вв. Значительный вклад он внес в исследование истории Прикарпаття, которое до него освещалось фрагментарно и тенденциозно с позиций коммунистической идеологии. “Очерки истории Прикарпаття” В.Грабовецкого стали первым обобщающим исследованием по истории края. Среди других проблем в “Очерках” и историях отдельных населенных пунктов автор освещает малоизученную проблему о татарских набегах на Прикарпатье на протяжении XV – начала XVIII вв. и о трагических их последствиях для населения края.

Ключевые слова: татари, Прикарпатье, уничтожение деревень, В.Грабовецкий, Роксолана, Д.Вишневецкий.

Vladimir Hrabovetskiy devoted his life to studying of the history of Ukraine, in particular, opryshki movement, Zaporozhian Cossacks, feudal relations XV – XVIII centuries. Significant contribution he has made

to the study of the history of the Precarpathia, which to him was covered with fragmented and biased position komunstyc ideology. "Essays on the history of Precarpathia" V.Hrabovetskiy was the first study summarizing the history of the region. Other problems in the "Essays" and the history of individual settlements highlight neglected topic of Tatar attacks on the Precarpathia during the XV – beginning of the XVIII centuries and the tragic implications for the country's population.

Key words: *Tatars, Precarpathion, destruction of villages, V.Hrabovetskiy, Roxolana, D.Vyshnevetskiy.*